

Raport
z projektu badawczego
„Polszczyzna odziedziczona jako język potencjalnie zagrożony”
zrealizowanego przez
Pracownię Badań Języka i Kultury Polonii
(Instytut Glottodydaktyki Polonistycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego)
przy współpracy
Stowarzyszenia Oświaty i Kultury Polskiej

dr hab. Ewa Lipińska, prof. UJ
mgr Iga Dudek
mgr Dominika Tokarz

Zezwala się na dowolne wykorzystywanie danych z raportu, pod warunkiem zachowania informacji dotyczących autorów oraz przytoczenia adresu bibliograficznego.

Spis treści

Wstęp	3
1. Opis badań	4
1.1. Cel badań	4
1.2. Uczestnicy badań	5
1.3. Metodologia badań	5
2. Rezultaty badań	6
3. Podsumowanie	17
4. Konkluzje	18
5. Rekomendacje	21
Spis tabel	23
Aneks: Pytania ankietowe	24

Wstęp

Język jest zagrożony wyginięciem m.in. wtedy, gdy użytkownicy przestają go sobie przekazywać z pokolenia na pokolenie, gdy posługują się nim tylko niektóre dzieci, gdy dominuje nad nim inny język w strefie publicznej, on sam zaś egzystuje w tylko w prywatnej. Tak dzieje się niekiedy w przypadku Polaków mieszkających zagranicą. Polszczyzna ogólna jest przez nich bardzo często zastępowana odmianą polonijną, w której nierzadko dochodzi do dwustronnego mieszania kodów: rodzice mówią do dzieci po polsku, one odpowiadają w języku kraju osiedlenia. Stopniowo 'znajomość' polszczyzny młodego pokolenia ogranicza się do rozumienia podstawowych komunikatów ustnych.

Wydaje się, że jednym z czynników, który przyczynia się do stopniowego zanikania polszczyzny w części środowisk emigracyjnych, jest rezygnacja rodziców z posyłania swoich dzieci do szkół polskich/polonijnych. Mimo iż nauka w nich jest uszczuplona czasowo i programowo, są to miejsca, gdzie kontakt z językiem odziedziczonym jest żywy, regularny, obejmujący nie tylko mówienie, ale i inne kompetencje, pozwalający na opanowanie standardowej odmiany języka. Tego nie może zapewnić dom, nawet przy dużych staraniach osób dorosłych. Jednak całe rzesze dzieci nie korzystają z takiej możliwości. Jaka jest tego przyczyna? Problem ten rzadko podlega refleksji naukowej i nie został dotąd dobrze zdiagnozowany. Pilotażowe badanie podjęte przez zespół w składzie: Ewa Lipińska, Iga Dudek i Dominika Tokarz miało za zadanie zapoczątkowanie wypełniania istniejącej luki badawczej.

Niniejszy raport składa się ze wstępu, opisu badań, gdzie wyszczególniono cel, opisano uczestników i metodologię. Dalej omówiono wyniki badań, zamieszczono ich podsumowanie, konkluzje i rekomendacje. Całość zamyka spis tabel oraz aneks zawierający pytania ankietowe.

Zaprezentowane tu wyniki mogą się przydać badaczom Polonii, języka odziedziczonego, tożsamości etnicznej oraz dwujęzyczności. Skorzystać z nich mogą również pracownicy nauki zajmujący się problematyką kultury, glottodydaktycy i inni zainteresowani.

1. Opis badań

Badanie, w którym wzięło udział 100 osób¹, przeprowadzono w czerwcu 2021 r. on-line (restrykcje pandemiczne uniemożliwiły przeprowadzenie badań na żywo). Anonimowa rekrutacja odbyła się przez grupy społecznościowe.

Dorośli emigranci niechętnie wypowiadają się w sprawie nieposyłania swoich dzieci do szkół polskich i polonijnych, niełatwo więc do nich dotrzeć. Są to bowiem najczęściej osoby, które się alienują, nie udzielają się w środowiskach polonijnych, rzadziej uczestniczą w życiu polskich parafii.

1.1. Cel badań, pytania badawcze

Głównym celem badań była próba uzyskania odpowiedzi na pytanie: „Dlaczego, przebywając na emigracji, rodzice nie posyłają swoich dzieci do polskich/polonijnych szkół?”. Respondenci mieli ujawnić też swoje poglądy na temat polskości, jej przechowywania i rozwijania zagranicą.

Przystępując do badań, postawiono pytania, które zebrano w dwie grupy: 1. odnoszące się do rodziny oraz 2. odnoszące się do placówek oświatowych.

Ad 1: Czy powodem nieposyłania dzieci do polskiej/polonijnej szkoły jest:

- a. długi czas pobytu poza krajem i chęć osiedlenia się w nowym miejscu na stałe (postawy asymilacyjne), osłabiające więź z krajem oraz chęć kultywowania polskości?
- b. krótki czas pobytu na emigracji i perspektywa rychłego powrotu do ‘domu’ (postawy izolacyjne), wywołujące błędne mniemanie o możliwości nadrobienia braków w edukacji dzieci w Polsce?
- c. niskie wykształcenie rodziców, które sprawia, że nie są świadomi zagrożenia, jakie niesie utrata więzi ich potomstwa z dziedzictwem językowo kulturowym?
- d. kategoryczna odmowa nauki języka odziedziczonego przez dzieci mimo zachęty rodziców?

Ad 2: Czy powodem nieposyłania dzieci do polskiej/polonijnej szkoły jest:

- a. zbyt mała liczba szkół (w okolicy)?
- b. zbyt wysoki koszt (czesne)?
- c. nieodpowiednie zarządzanie placówkami?
- d. funkcjonowanie placówek na zasadach, które nie spełniają oczekiwań rodziców

---

¹ Kilka kwestionariuszy odrzucono ze względu na ich niekompletność lub dlatego, że ci, którzy chcieli wziąć udział w badaniu, nie spełniali podstawowych kryteriów.

i/lub uczniów?

1.2. Uczestnicy badań

Pierwotnie badanie miało być przeprowadzone wśród członków dwu „młodych” Polonii, tj. irlandzkiej i włoskiej (z południowej części kraju). W obu dominują bowiem rodzice, którzy sami, a nie ich przodkowie czy zasiedziałe już rodziny, mają wpływ na transmisję polskości, gdyż m.in. własnym sumptem zakładali szkoły i stowarzyszenia bądź kluby polonijne. W takich młodych skupiskach ludzie lepiej się znają; początkowo też mają zapał do organizacji życia po polsku w nowym miejscu, lecz w innym wydaniu. Łatwiej, poza tym policzyć, ile rodzin jest na danym terenie i jak się to przekłada na liczebność uczniów. Jednak po udostępnieniu linku na Facebooku (w wielu grupach typu: „Polacy w...”) był dość mały odzew, stąd decyzja o poszerzeniu grupy badawczej. W efekcie na pytania ankietowe mogli odpowiedzieć przedstawiciele Polonii z Irlandii, Wielkiej Brytanii, Ameryki, Włoch, Francji i Niemiec. Nieoczekiwanie zgłosiło się też kilkoro Polaków mieszkających obecnie w Holandii, Belgii, Tunezji, Turcji a nawet w Indiach.

Kwestionariusz był skierowany do rodziców dzieci w wieku szkolnym, którzy nie posyłają swoich pociech do szkół polonijnych. Pomimo tego na udział w badaniu zdecydowały się też osoby starsze, odwołujące się do doświadczeń z przeszłości, w tym cztery osoby, których potomkowie są już dorośli. Niektóre mamy lub ojcowie dwojga lub trojga pociech, z których tylko jedno dziecko było uczniem szkoły etnicznej, pragnęli podzielić się swoimi refleksjami tak w sprawie chodzenia, jak i niechodzenia do niej. Wypowiedzi te wzięto pod uwagę, ale w niektórych sytuacjach zaburzyły proporcje procentowe w podawanych wynikach.

1.3. Metodologia badań

Badanie zostało przeprowadzone za pomocą kwestionariusza ankietowego (zob. aneks) składającego się metryczki, 30 pytań oraz sekcji „uwagi dodatkowe”. Respondenci odpowiadali na cztery typy pytań – z kafeterią (w niektórych liczba odpowiedzi była skończona, w innych istniała możliwość dopisania własnej wypowiedzi), ze skalą oraz otwartych, wymagających odpowiedzi krótkiej lub rozwiniętej. Pytania, w których uczestnicy musieli wpisywać odpowiedzi samodzielnie, oprócz funkcji zdobywania informacji, służyły częściowej weryfikacji ich kompetencji językowej.

2. Rezultaty badań

W badaniu przeprowadzonym zdalnie odpowiedziało ogółem 100 osób: 87 kobiet oraz 11 mężczyzn (2 osoby nie udzieliły żadnej odpowiedzi). Najliczniej reprezentowany był przedział wiekowy 40 – 49 lat (46 osób) oraz 30 – 39 lat (42 osoby), najmniej respondentów miało 50 lat i więcej (9 osób), a tylko trzy zaznaczyły przedział 25 – 29 lat (zob. tab. 1).

Tab. 1. Wiek respondentów

WIEK RESP.	40 – 49 lat	30 – 39 lat	50 lat i więcej	25 – 29 lat
% ODP.	46%	42%	9%	3%

Wykształcenie na poziomie studiów wyższych odebrało ogółem 51% osób, w tym: 33% w zakresie nauk humanistycznych, 17% w zakresie nauk ścisłych, a jedna osoba w wymiarze interdyscyplinarnym. Wykształceniem średnim legitymowało się 45 osób (zob. tab. 2).

Tab. 2. Wykształcenie respondentów

L. RESP.	WYKSZTAŁCENIE	L. RESP.	WYKSZTAŁCENIE
33	wyższe w zakresie nauk humanistycznych	2	studium pomaturalne
19	średnie zawodowe z maturą	1	średnie ogólne bez matury
19	średnie ogólne z maturą	1	studium analityki medycznej
17	wyższe w zakresie nauk ścisłych	1	wyższe w obu zakresach – interdyscyplinarne
6	średnie zawodowe	1	brak odpowiedzi

Największy odsetek respondentów (40%) pochodził z Włoch, następnie z Irlandii Północnej (18%) oraz Republiki Irlandii (14%). Ankiety wypełniły także osoby zamieszkujące inne kraje (zob. tab. 3).

Tab. 3. Kraje, z których pochodzą respondenci

L. RESP.	40	18	14	4	3	2	1
KRAJ	– Włochy	– Irlandia Północna	– Republika Irlandii	– Wielka Brytania – Francja	– Szkocja – Niemcy – Holandia	– Islandia – Belgia – Kanada	– USA – Szwecja – Turcja – Tunezja – Indie

Jeżeli chodzi o czas pobytu poza Polską, najczęściej zaznaczano przedział między 16 – 20 lat (34%), a następnie 11 – 15 lat (32%). Podobne wartości uzyskały okresy 21 lat i więcej (14%) oraz 5 – 10 lat (13%). Poniżej 5 lat przebywa zagranicą 7% badanych (zob. tab. 4).

Tab. 4. Długość pobytu poza Polską

DLUGOŚĆ POBYTU ZAGRANICĄ	mniej niż 5 lat	5 – 10 lat	11 – 15 lat	16 – 20 lat	21 lat i więcej
% ODP.	7%	13%	32%	34%	14%

Respondentom zadano także pytanie dotyczące regionu, z którego pochodzą. Okazało się, że najliczniej reprezentowane były tereny Małopolski i Śląska (po 13 odpowiedzi), ale ogólnie badani pochodzą z całej Polski (zob. tab. 5). Ewentualny wpływ wariantów terytorialnych języka i kultury polskiej nie odegrał więc znaczącej roli.

Tab. 5. Województwa, z których pochodzą respondenci

L. ODP.	WOJEWÓDZTWO	L. ODP.	WOJEWÓDZTWO
13	małopolskie	7	warmińsko-mazurskie
13	śląskie	6	świętokrzyskie
12	lubelskie	5	podlaskie
8	mazowieckie	4	dolnośląskie
8	pomorskie	4	podkarpackie
7	łódzkie	4	kujawsko-pomorskie
7	wielkopolskie	2	zachodnio-pomorskie

Na pytanie *Czy rozważa Pan/Pani powrót na stałe do Polski?* aż 59% odpowiedziało przecząco, 29% 'nie wie', a 12% wyraziło chęć powrotu do rodzinnych stron.

Badanej grupie zadano trzy pytania odnoszące się do ich dzieci, tzn. ich liczbę w rodzinie, wiek i miejsce urodzenia. W 53 rodzinach jest dwoje dzieci, jedno dziecko zgłosiły 34 osoby, a troje lub więcej ma 13 osób. W sumie to ponad 180 dzieci, których wiek mieści się w przedziale od 8 do 20 lat². Jedynie 29% urodziło się w Polsce (dziecko, mieszkające tam najdłużej, wyemigrowało w wieku 9 lat, najmłodsze zaś miało wtedy 2 miesiące), reszta, 71%, przysłała na świat w kraju osiedlenia.

Kolejna seria pytań miała na celu ustalenie stosunku partnerów/partnerek respondentów, którzy są innej narodowości niż polska (46% badanych), do naszego języka i kultury (zob. tab. 6). Najczęściej zaznaczono odpowiedź 'partner/ka, współmałżonek/ współmałżonka zna język polski i ma do niego pozytywny stosunek' (38%), a w dalszej kolejności 'partner/ka, współmałżonek/współmałżonka nie zna języka polskiego, ale ma do niego pozytywny stosunek' (29%).

² Pojawiły się też, jak wspomniano, 4 odpowiedzi osób, których dzieci są już dojrzałe, w wieku od 24 do 51 lat.

Tab. 6. Stosunek osób innej narodowości niż polska do języka i kultury polskiej

PARTNERKA, WSPÓLMALŻOŃKA/ WSPÓLMALŻONKA	zna język polski i ma do niego pozytywny stosunek	38%
	nie zna języka polskiego, ale ma do niego pozytywny stosunek	29%
	zna język Polski i ma raczej obojętny stosunek	5%
	nie zna języka polskiego i ma raczej obojętny stosunek	4%
	nie zna języka polskiego i ma do niego negatywny stosunek	1%
	brak odpowiedzi	22%

W dodatkowych uwagach pojawił się jeden komentarz: *partner jest tłumaczem języka polskiego, 22 lata temu otrzymał obywatelstwo polskie*. Pozostałe osoby nie wypowiedziały się w tej kwestii (22%).

W ankiecie zapytano również uczestników o ich nastawienie do języka polskiego. W zdecydowanej większości (88%) jest ono ‘bardzo pozytywne’, ‘pozytywne’ deklaruje 6%, a ‘obojętne’ – 5%. Tylko jedna osoba wypowiedziała się w tej kwestii negatywnie (zob. tab. 7).

Tab. 7. Stosunek respondentów do języka polskiego

STOSUNEK DO JEZYKA POLSKIEGO	bardzo pozytywny	pozytywny	obojętny	negatywny
% ODP.	88%	6%	5%	1%

Dość wysoko oceniono własne umiejętności językowe: 89% ankietowanych deklaruje znajomość języka polskiego w mowie na bardzo dobrym poziomie, 11% – na dobrym. Podobne odpowiedzi padały także na pytanie dotyczące znajomości polszczyzny pisanej: jako bardzo dobrą widzi ją 83%, dobrą – 16%, a jedna osoba – w średnim stopniu.

Następnie poproszono badanych o podanie czterech określeń opisujących język polski. Zebrane dane przedstawiono poniżej (zob. tab. 8)³.

³ Tu i w kolejnych tabelach dokładna liczba słów powtarzających się została podana w nawiasach, przymiotniki bez takiego oznaczenia pojawiły się tylko raz.

Tab. 8. Określenia dotyczące języka polskiego

Określenia	
<i>związane z pochodzeniem</i>	język/jezyk ojczysty (20), rodzina (4), język/jezyk moich przodków (3), matka, korzenie, dom, tradycja, polskość
<i>wyrażające stosunek emocjonalny</i>	niepowtarzalny (5), ważny (4), mój/moj (4), emocje (3), dobry (3), niezapomniany (2), barwny (2), miły (2), dobrze brzmiący, ważny, sentymentalny, cudowny, idealny, niezbędny, znajomy, wspomnienia, ulubiony, obowiązkowy, fascynujący, piękny, ciekawy, wyrazisty, szlachetny, inny, przestazały (przestarzały), zakrecony, fajny, kwiecisty, oryginalny
<i>dotyczące specyfiki języka</i>	skomplikowany/skaplikowany (gramatyka, ortografia, wymowa) (18), szeleszczący (16), bogaty (11), dźwięczny/dzwieczny (6), spółgłoskowy/spolgloskowy (5), twardy (5), mało elastyczny (2), ciężki dla ucha (2), nieregularny, monotony, charakterystyczny, ostry, kreatywny, formalny, pełen zmiękczeń, długie słowa, słowiański, literacki, różnorodny
<i>dotyczące aspektów poznawczych języka i związane z jego nauką</i>	trudny do nauczenia się/teudny (62), swoboda w porozumiewaniu się (2), wyraża moje myśli (2), wymagający/wymagający (2), prosty (2), struktury myślenia, dokładny, mało materiałów edukacyjnych dla dzieci, wygodny, szybki
<i>inne</i>	zmieniony, europejski, popularny, wyśmienity, pożyteczny, podstawa

W następnym punkcie ankiety respondentów zapytano o wpływ emigracji na ich język ojczysty. Było to pytanie z możliwością wyboru więcej niż jednej odpowiedzi spośród podanych i/lub dodania własnych sugestii (zob. tab. 9).

Tab. 9. Zmiany w języku ojczystym pod wpływem emigracji

L. ODP.	ODPOWIEDZI WYBRANE PRZEZ RESPONDENTÓW
49	mówiąc po polsku używam niektórych lokalnych słów
43	czasami zapominam polskich słów
25	nie zmienił się w ogóle
23	czasami muszę się dłużej zastanowić, zanim sformułuję zdanie
13	zmieniła się moja wymowa i akcent
7	pisanie w języku polskim sprawia mi trudność
1	mam trudności ze zrozumieniem szybko wypowiedzanego tekstu (np. radio, tv)
0	mam trudności ze zrozumieniem czytanego tekstu
0	mam trudności w poruszaniu się w polskojęzycznej przestrzeni internetowej

Propozycje ankietowanych⁴:

- *W sferze zawodowej nie znam najczęściej polskich odpowiedników.*
- *Muszę korzystać ze słownika aby się upewnić w pisowni zwłaszcza wyrazów związanych z rz/ż, ó/u a czasem z pisownią nie razem czy osobno.*

Kolejne pytanie dotyczyło używania przez badanych języka polskiego w domu (zob. tab. 10). Tak jak i w przypadku poprzedniego punktu respondenci mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź spośród podanych i/lub dodać własną.

Tab. 10. Sytuacje, w których używa się języka polskiego w domu

L. ODP.	ODPOWIEDZI WYBRANE PRZEZ RESPONDENTÓW
62	rozmawiam w języku polskim z całą rodziną
47	piszę listę zakupów w języku polskim
42	oglądam polską telewizję
40	czytam polskie gazety
31	rozmawiam w języku polskim tylko z dziećmi/dzieckiem
31	słucham polskiego radia
30	zostawiam pisemne wiadomości dla domowników w języku polskim
6	nie używam języka polskiego w domu
3	rozmawiam w języku polskim tylko z partnerem/partnerką, współmałżonkiem/współmałżonką

Odpowiedzi dodane przez ankietowanych:

- *Rozmawiam po polsku z naszą opiekunką, która jest z Polski, video rozmowy z Polska rodzina, wcześniej spotkania z polskimi dziećmi. (3)*
- *Komunikuje się po polsku w pracy zdalnej.*
- *Częściowo rozmawiam z córką, czasem też z mężem, z nim częściej angielski.*
- *Czytam polskie książki.*
- *Razem z dziećmi czytamy książki po polsku (sprowadzone przez internet lub przywożone z Polski).*
- *Słucham polskiej muzyki na spotify, śledzę portale w języku polskim, czytam książki po polskim, oglądam filmy i seriale z lektorem polskim.*
- *Rozmawiam z dziećmi około 20% po polsku, 80% po angielsku.*
- *Korzystam z polskiej platformy filmów dokumentalnych.*

⁴ We wszystkich wypowiedziach badanych została zachowana oryginalna pisownia.

Zapytano także uczestników o ich stosunek do kultury polskiej (zob. tab. 11). Było to pytanie z pięciostopniową skalą, w której 5 oznaczało ‘bardzo pozytywny’, co zadeklarowała większość – 64%, a 1 – ‘bardzo negatywny’.

Tab. 11. Stosunek do kultury polskiej

STOSUNEK DO POLSKIEJ KULTURY	bardzo pozytywny	pozytywny	obojętny	negatywny	bardzo negatywny
% ODP.	64%	17%	17%	1%	1%

W kolejnym pytaniu – podobnie jak w przypadku języka – należało podać cztery określenia opisujące kulturę polską (zob. tab. 12).

Tab. 12. Określenia dotyczące kultury polskiej

Określenia pozytywne	
<i>związane z pochodzeniem, ojczyzną, patriotyzmem</i>	tradycyjna/tradycyjność (15), związana z korzeniami (6), patriotyczna (5), gościnna (3), szlachecka (2), nasza ojczyzna, pozwala utrzymać relacje z krajem, bohaterstwo, waleczność, pielęgnująca historię
<i>podkreślające bliski stosunek do kultury</i>	bogata (18), ciekawa (15), wyjątkowa/wyjatkowa (11), różnorodna (5), piękna (6), barwna (3), zróżnicowana/roznorodna (3), dobra (2), pozytywna (2), niepowtarzalna (2), mądra, ważna, unikalna, interesująca, wielokulturowa
<i>związane z religią</i>	religijna/religijność (4), chrześcijańska (2), bogobojna
<i>inne</i>	tolerancyjna (2), długa (2), stara, godna do przekazania następnym pokoleniom, frapująca

Określenia negatywne
zacošana (2), przesadna, rasistowska, kiczowata, zazdrość, hermetyczna, homofobizna, zamknięta, smutna, specyficzna, arogancka, chamska, ciężkostrawna, szablonowa, sztywna, nudna, narodowościowa, trodna do zrozumienia, zawistna, kontrowersyjna, zaściankowa, pełna sprzeczności, wulgarna, fałszywa, zniszczona, zawieszona politycznie

Na pytanie, czy uczestnicy przekazują język polski swoim dzieciom (zob. tab. 13), aż 78% procent z nich zakomunikowało, że tak, 2% odpowiedziało, że robią to częściowo, natomiast 20%, że wcale. Następnie ci, którzy dbają o transmisję polszczyzny, zostali zapytani o to, w jaki sposób to robią. Mogli zaznaczyć kilka odpowiedzi spośród podanych; mieli też możliwość dodania innej.

Tab. 13. Sposoby przekazywania dzieciom języka polskiego przez rodziców

L. ODP.	ODPOWIEDZI WYBRANE PRZEZ RESPONDENTÓW
93	rozmawiam z nimi po polsku
71	dbam o ich częste kontakty z bliskimi z Polski
63	oglądam z nimi polskie filmy
63	czytam z nimi polskie książki
41	dbam o to, żeby utrzymywały kontakt z dziećmi innych Polaków
40	gram z nimi w gry planszowe po polsku
3	nie przekazuję

Reszta odpowiedzi ma charakter indywidualny i wygląda następująco:

- *Śledzimy kanały internetowe (np. Youtube) w języku polskim, oglądamy filmy/bajki z polskim lektorem (nie koniecznie polskie).*
- *W miarę częste wyjazdy do Polski (przed pandemią 2 razy w roku) i wspólne zwiedzanie kraju.*
- *Sluchamy i uczymy się polskich piosenek.*
- *Przedewszystkim rozmawiam z dziećmi tylko po polsku, a teraz też z 2 wnuczkami, z mojego doświadczenia to najlepsza metoda nauki, kiedy podrosną wtedy uczymy się pisać i czytać po polsku.*
- *Język migowy, szkocki.*
- *Zawożę do polskiej, sobotniej szkoły na lekcje z J. Polskiego i historii Polski.*

W przypadku pytania *Czy Pana/Pani dziecko chodziło/dzieci chodziły wcześniej/kiedys do szkoły polskiej w obecnym miejscu zamieszkania?* aż 79% osób odpowiedziało twierdząco (oznacza to, że któreś z dzieci przez jakiś czas było uczniem polskiej/polonijnej placówki edukacyjnej), natomiast negatywnej odpowiedzi udzieliło 21%. Każdy rodzic miał możliwość wskazania szkoły⁵, do której kiedyś uczęszczało ich dziecko.

W ankiecie zapytano respondentów o powody niewysyłania dzieci do polskich szkół. Była możliwość zaznaczenia więcej niż jednego (z podanych 14) oraz dodania innych. Najwięcej odpowiedzi uzyskała opcja ‘nie znam żadnej szkoły polskiej w okolicy’ (30), dalej ‘szkoła polska jest zbyt daleko od mojego miejsca zamieszkania’ (27), ‘moje dziecko/dzieci nie chce/nie chcą chodzić do takiej szkoły’ (20) oraz ‘nie mam możliwości zawożenia dzieci do polskiej szkoły’ (15). Wszystkie odpowiedzi zebrano w dwu tabelach: w pierwszej (zob. tab.

⁵ Wśród odpowiedzi najczęściej pojawiały się dwie placówki: Szkoła Języka i Kultury Polskiej w Katanii (3 odpowiedzi) oraz Polska Macierz Szkolna w Wexford w Irlandii (3 odpowiedzi). Pojedynczo wskazano również następujące szkoły: Sobotnia Szkoła Kultury i Języka Polskiego w Palermo, Polska Szkoła Katolicka im. Św. Ferdynanda w Chicago, Polska Szkoła „Polca” w Belfaście, Polska Szkoła w Galway im. Wisławy Szymborskiej. To do nich w większości odnoszą się uwagi dotyczące funkcjonowania placówek (w dalszej części).

14) umieszczono rozkład opinii dotyczących spraw logistycznych, technicznych oraz wynikających *stricto* z decyzji rodziców, w drugiej zaś (zob. tab. 15) – związanych ze szkołami, programem, nauczaniem, uczącymi itp.

Tab. 14. Powody nieposyłania dzieci do szkoły polskiej/polonijnej (cz. I)

L. ODP.	ODPOWIEDZI WYBRANE PRZEZ RESPONDENTÓW
30	nie znam żadnej szkoły polskiej w okolicy
27	szkoła polska jest zbyt daleko od mojego miejsca zamieszkania
15	nie mam możliwości zawożenia dzieci do polskiej szkoły
8	nie mam czasu na zawożenie dzieci do polskiej szkoły
7	uwzględam, że czesne takiej szkoły jest według mnie zbyt wysokie
0	nigdy wcześniej nie słyzałem/słyzałam o polskich szkołach

Pięć osób sygnalizowało niemożność posyłania dzieci do szkoły z powodu pandemii (nie jest jasne, czy naukę zawieszono, szkołę/szkoły zamknięto, czy dzieci dopiero miały być zapisane do takich placówek).

Tab. 15. Powody nieposyłania dzieci do szkoły polskiej/polonijnej (cz. II)

L. ODP.	ODPOWIEDZI WYBRANE PRZEZ RESPONDENTÓW
20	Moje dziecko/dzieci nie chce/chcą chodzić do takiej szkoły.
13	Uwzględam, że nauczyciele stosują przestarzałe metody nauczania.
12	Po zapoznaniu się z placówką uwzględam, że podstawa programowa jest nieatrakcyjna.
10	Uwzględam, że nauczyciele zbyt słabo motywują dzieci do nauki.
10	Uwzględam, że nauczyciele są niekompetentni.
9	Nierówny poziom językowy uczniów - podział na klasy ze względu na wiek, a nie na umiejętności szkodziłby mojemu dziecku/moim dzieciom.
8	Nie odpowiada mi organizacja (fundacja/parafia), która zarządza szkołą polską.
4	Uwzględam, że podręczniki są nieaktualne.

Reszta odpowiedzi ma charakter indywidualny i wygląda następująco:

- *Nie chcę obciążać dziecka dodatkowymi zajęciami (również w weekend) (8)*
- *Dni i godziny są w moich i męża godzinach pracy.*
- *Sama uczę dzieci języka polskiego.*
- *Nie zamierzamy wrócić do polski.*
- *Uwzględam że w związku z tym że nieplanujemy powrotu do Polski jest im to nie potrzebne, jest to dla tak małych dzieci duże obciążenie gdyż Polska szkoła w mojej miejscowości zaczyna się o godzinie 4 pm i kończy o 22pm ,w piątki zaraz po szkole więc myślę że dzieci są zmęczone i zniechęcone.*

- *Czas edukacji w tunezyjskiej szkole był tak wypełniony, uczyły się też w soboty dlatego ciężko było się zmobilizować do wzięcia udziału w zajęciach w polskiej szkole.*
- *Polskie szkoły (dwie) w Belfascie to generalnie strata czasu.*
- *Brak szkoły polskiej w języku migowym.*
- *Ograniczenia wiekowe.*
- *Starsze dziecko w pewnym momencie nie chciało chodzić do szkoły, bo większość dzieci z jego rocznika zaprzestała już udziału w zajęciach, a młodsze jest jeszcze za małe.*
- *Poziom lekcji na zajęciach stowarzyszenia polonijnego musiał być dostosowany do młodszych dzieci i stąd moje przestały w nich uczestniczyć. Do szkoły w Palermo mamy za daleko.*
- *Wiecej było przygotowań do występów niż nauki.*
- *To są najczęściej sobotnie szkoły. Dziecko które chodzi 5 dni w tygodniu do szkoły nie chce jeszcze dodatkowo chodzić w soboty na 7 h. Poza tym mało atrakcyjne przekazywanie wiedzy. Uczyłam w takiej szkole klasy były ciągle łączone 6 latki z 13 latkami w jednej klasie. Ciągłe zastępstwa i dawanie kolorowanek. Samozwańcza pani dyrektor z własnym interesem osobistym ponad dobro szkoły.*
- *Niewykwalifikowani, bez kompetencji nauczyciele, kilka razy zdarzyło się że musiałam poprawiać błędy ortograficzne po nauczycielu. Nauczyciel bez wykształcenia pedagogicznego mył też fakty. Szkoła nie poinformowała że nauczyciele nie są nawet pedagogami.*

W przypadku pytania *Czy utrzymuje Pan/Pani kontakty ze środowiskiem polonijnym?* respondenci wybierali kilka możliwości spośród podanych (zob. tab. 16). Najwięcej zaznaczeń uzyskała opcja ‘spotykam się z innymi Polakami, którzy mieszkają w pobliżu’ (67), następnie ‘robię zakupy w polskich sklepach’ (43) oraz ‘udzielam się na internetowych forach, które skupiają Polaków za granicą’ (35).

Tab. 16. Sposoby utrzymywania kontaktów ze środowiskiem polonijnym

L. ODP.	ODPOWIEDZI WYBRANE PRZEZ RESPONDENTÓW
67	spotykam się z innymi Polakami, którzy mieszkają w pobliżu
43	robię zakupy w polskich sklepach
35	udzielam się na internetowych forach, które skupiają Polaków za granicą
24	uczestniczę w polskich wydarzeniach kulturalnych
16	chodzę do polskiego kościoła
12	czytam lokalną polonijną prasę
10	należę do polskiej organizacji
10	nie utrzymuję

Jako odpowiedź dodatkowa pojawiła się: *mamy wspaniałą opiekunkę z Polski* (3).

Respondentów zapytano o to, czy zależy im, aby ich dziecko dobrze posługiwało się polszczyzną. 70% ‘bardzo zależy’, 25% – ‘zależy’. Jedyne dwie osoby nie określiły swoich preferencji, a trzy wybrały odpowiedzi przeczące (zob. tab. 17).

Tab. 17. Stosunek rodzica do posługiwania się językiem polskim przez dziecko/dzieci

STOSUNEK RODZICA	bardzo mi zależy	zależy mi	jest mi obojętne	nie zależy mi zbytnio	wcale mi nie zależy
L. ODP.	70%	25%	2%	2%	1%

W ostatnim punkcie ankiety badani zostali poproszeni o podzielenie się swoimi refleksjami na temat najlepszego sposobu wspierania rozwoju języka polskiego u dzieci w warunkach pozaszkolnych. Indywidualne odpowiedzi zostały dopasowane do poszczególnych kategorii i zsumowane (zob. tab. 18).

Tab. 18. Sposoby wspierania rozwoju języka polskiego u dzieci w warunkach pozaszkolnych

L. ODP.	ODPOWIEDZI RESPONDENTÓW ⁶
47	codzienna rozmowa w języku polskim: <i>rozmawiac; rozmowa w języku polskim; oczywiście dialog; rozmawiając w domu codziennie w języku polskim u mnie jest już to normalne; rozmawiać i opowiadać o Polsce; mówić po polsku; przez kontakt z „żywym językiem”; kontakt żywy z językiem; opowiadać historie;</i>
41	wspólne czytanie/zachęcanie do czytania w języku polskim: <i>czytac; czytanie; książki; czytać książki w języku polskim; czytać bajki, kupować dziecku książki po polsku; Moim zdaniem książki to podstawa!; czyyanoem; wspólne czytanie; polskie bajki czytane i odsłuchiwane;</i>
17	kontakty z rówieśnikami z polski/żyjącymi w Polsce: <i>Plus kontakty z dziećmi z Polski, które mieszkają w Polsce, które pokazują swój Świat; Muszą mieć stały kontakt z rodziną, przyjaciółmi w Polsce; kontakt z innymi polskimi dziećmi; kontakt z rówieśnikami; Najlepsze byłyby kontakty z rówieśnikami mówiącymi po polsku; wakacje z młodzieżą polską w Polsce;</i>
12	utrzymywanie kontaktu z rodziną, która mieszka w Polsce: <i>Muszą mieć stały kontakt z rodziną, przyjaciółmi w Polsce; Bliski kontakt z rodziną w Polsce; kontakt z bliskimi z Polski; rodzina; Starać się o jak najczęstszy kontakt z rodziną w Polsce; utrzymując kontakt z rodziną;</i>
12	gry i zabawy w języku polskim: <i>zabawa; gry; bawic sie; bawimy się w polskie gry; grać w gry planszowe po polsku; podczas gry w polskie gry planszowe; nauka poprzez zabawę;</i>
12	utrzymywanie kontaktu ze znajomymi Polakami: <i>znajomi; organizowanie spotkań w grupie z innymi Polakami; zapewnianie im polskiego towarzystwa; spotykanie się ze znajomymi; Pobyt dzieci w gronie innych Polaków; rozmawiać z innymi Polakami;</i>

⁶ Podano tu przykładowe fragmenty wypowiedzi w oryginalnej pisowni.

11	kontakt z polskimi mediami (m.in. telewizja, Internet, prasa, radio): <i>polskie media i prasa; gazety broszury; oglądanie polskiej telewizji, słuchanie polskiego radia, wykorzystanie do tego celu również Internetu; ogl Polska tv; oglądając razem ciekawe programy w języku polskim; Najlepszym nauczycielem języka polskiego u moich dzieci niestety jest youtube;</i>
10	dotatkowe zajęcia w języku polskim/kursy językowe: <i>szkole; kursy językowe; dbać o edukację; zapisać dziecko na jakies zajecia w grupie po pl jeśli takie są organizowane; Świetlice, kluby przy parafiach; Atrakcyjne zajęcia pozalekcyjne; kolka (kółka) polonijne;</i>
9	utrzymywanie kontaktu z polską kulturą i polskimi tradycjami: <i>zainteresowac kultura polska i tym czego we Wloszech nie ma lub jest inne; Warto też kultywować polskie tradycje i święta; Oglądając filmy polskie, słuchając piosenek; zajęcia teatralne i kulturalne; kultura;</i>
8	spędzanie wakacji i urlopów w Polsce, wysyłanie dzieci na kolonie/obozy do kraju: <i>wakacje w Polsce; możnaby było zorganizować wspólnie wyjazdy i kolonie na terenie Polski; Często wyjazdy do Polski;</i>
4	uczenie pisania po polsku i zachęcanie do używania tej umiejętności: <i>pisanie; wiadomosci sms dzieci pisza po polsku; dyktanda;</i>
2	uczenie dziecka na własną rękę, w domu: <i>uczyć dziecko w domu; Pracując z dzieckiem samodzielnie;</i>
1	<i>CODZIENNOŚĆ</i>
1	<i>U mojego dziecka nic nie działa</i>

Poniżej przytoczone zostały wybrane dłuższe wypowiedzi o bardziej zróżnicowanym charakterze.

- *Rozmawiac, czytac, zainteresowac kultura polska i tym czego we Wloszech nie ma lub jest inne. Plus kontakty z dziecmi z Polski, ktore mieszkaja w Polsce, ktore pokazuja swoj Swiat. Nasze dziecko uwielbia Polske.*
- *Rozmawiac z dzieckiem po polsku. Zaleznie od wieku, czytac bajki, kupowac dziecku ksiazki po polsku, zapewniac mu regularny kontakt z jezykiem.*
- *Rozmawiac po polsku, zachecac do czytania polskich ksiazek i ogladania polskich filmow. Warto tez kultywowac polskie tradycje i swieta.*
- *Czytanie polskich ksiazek, rozmawianie z dzieckiem w jezyku polskim, organizowanie spotkan w grupie z innymi Polakami, kontakt z rodzina z Polski.*
- *Czytac duzo ksiazek, uczyć pisania, grac w gry planszowe po polslu, spotykat sie z polskimi dziecmi, ogladat pl tv, zapisać dziecko na jakies zajecia w grupie po pl jeśli takie są organizowane.*
- *Muszą mieć stały kontakt z rodziną, przyjaciółmi w Polsce, czytać wspólnie książki, oglądać polskie filmy.*
- *Idealna opcja byla by polska szkola natomiast sposob jej prowadzenia zraza dzieci do nauki polskiego. Rozmawia ie z dziecmi po polsku zapewnianie im polskiego towarzystwa o raz wakacje w Polsce to moje podstawowe narzedzia.*

- Oprócz szkół sobotnich które są często męczące również dla dzieci możnaby było zorganizować wspólnie wyjazdy i kolonie na terenie Polski. Zabawa i nauka języka, poznanie terytorium Polski.
- Zachęcając do czytania, pomagając w zrozumieniu, utrzymując kontakt z rodziną i rówieśnikami z Polski, oglądając razem ciekawe programy w języku polskim i, przede wszystkim, rozmawiając dużo i codziennie.
- W mojej okolicy najbliższy możliwy kontakt [z Polakami] jest w odległości 300km
- Przede wszystkim należy dbać o własną polszczyznę. Zwracać uwagę aby „nie doklejać” obcojęzycznych słów (choc to trudne).

Po wypełnieniu ankiety respondenci mieli również szansę na podzielenie się dodatkowymi refleksjami. Poniżej zaprezentowane zostały wybrane wypowiedzi:

- *Moje dzieci są już dorosłe i mówią dobrze po Polsku właśnie dlatego że cały czas utrzymuje kontakt z rodziną, każde wakacje w Polsce. Pomimo ojca Włocha i pomimo że całe życie mieszkali we Włoszech uważają się i przedstawiają za Polaków. Córka od 6 miesięcy przebywa w Polsce.*
- *Oboje z mężem jesteśmy Polakami i bardzo dla nas ważne jest to, aby nasze dzieci znały polski język, tradycje, kulturę. Uważam, że jest to naszym obowiązkiem. Dla dzieci jest to możliwość nauczenia się dodatkowego języka, którym mogą się swobodnie posługiwać w mowie i piśmie. Dzięki temu dzieci otwierają się też na naukę innych języków obcych.*
- *Obecnie język polski jest wprowadzany do szkół średnich państwowych w Irlandii, więc będzie łatwiejszy dostęp do nauki języka i możliwość zdawania matury z języka polskiego jako jednego z języków obcych.*
- *W moim osobistym odczuciu Polacy żyjący za granicami mają bardzo małe wsparcie, aby utrzymać i przekazywać kolejnym pokoleniom j. polski. Państwowy kanał telewizyjny: TVP Polonia ma tragiczny poziom, stąd przestałam go śledzić kilka lat temu. Nie inwestuje się w promocje j. polskiego.*
- *Szkoły online dla polonii wynagają nr pesel przyb rejestracji, my tych numerów nie mamy, więc z góry jesteśmy odcięci od takiej formy nauki.*
- *Polska szkoła jest za droga i dzieci chodzą do Irlandzkiej od pon do piat nie chcą więcej nauki. Nie ma możliwości w naszym mieście aby gdziekolwiek były spotkania w języku Polskim.*
- *Niestety tylko pierwsze dziecko chodziło do polskiej szkoły, drugie nie było już tak chętne, ponieważ zauważyło niechęć u starszego brata tj. długie godziny w szkole w ciągu jednego dnia irlandzka + polska szkoła od 9 do 19.30 każdy piątek, nudne zajęcia (słowa dziecka), restrykcyjni nauczyciele.. Chodził tylko dwa lata, czyta i pisze po polsku z błędami niestety ale chociaż tyle pozdrawiam i powodzenia ☺ □*

3. Podsumowanie

W projekcie badawczym „Polszczyzna odziedziczona jako język potencjalnie zagrożony” uczestniczyło 100 osób legitymujących się w 50% wykształceniem wyższym, w tym w 33% – humanistycznym. Przeważający przedział wiekowy (88%) to 30 – 49 lat, a długość pobytu poza Polską w największej liczbie przypadków (66%) waha się między 11 a 20 lat. 40% respondentów wywodzi się z Włoch, 18% z Irlandii Północnej, 14% z Republiki Irlandii, 4% z Wielkiej Brytanii. Inne kraje były reprezentowane przez 12 osób. Ankietowani pochodzą z różnych, prawie wszystkich regionów Polski. 59% z nich nawet nie rozważa powrotu do kraju, niezdecydowanych jest 29%, jedynie 12% zastanawia się nad reemigracją.

Na jednego ankietowanego przypada jedno lub dwoje dzieci (1,8); 71% urodziło się już zagranicą. Obydwoje rodzice są Polakami w 52% rodzin, jedno z rodziców jest Polakiem – w 46%. Nastawienie nie-Polaka/nie-Polki do języka polskiego zostało określone jako pozytywne, przy czym 38% twierdzi, że go zna, a 29%, że nie. 78% badanych deklaruje przekazywanie potomstwu języka polskiego, a 20% tego nie robi. Większości zależy lub bardzo zależy (razem 85%), aby młode pokolenie dobrze posługiwało się polszczyzną. 79% rodziców przyznało, że któreś z ich dzieci miało jakąś styczność z polską/polonijną placówką edukacyjną, 21% nie miało takiego doświadczenia.

Zdaniem ¼ badanych ich polski wcale się nie zmienił, lecz duża część respondentów odczuwa jego modyfikację: 49 razy zaznaczono opcję ‘mówiąc po polsku używam niektórych lokalnych słów’, a 43 – ‘czasami zapominam polskich słów’. Niekiedy płynne mówienie sprawia im pewną trudność: ‘czasami muszę się dłużej zastanowić, zanim sformułuję zdanie’ (23 odp.); są i tacy, którzy zdają sobie sprawę z tego, że zmieniły się ich wymowa i akcent (13 odp.). Mimo to 89% uczestników deklaruje świetną znajomość polszczyzny w zakresie mówienia, a 11% – dobrą; 83% bardzo wysoko ocenia swoje umiejętności w piśmie, 16% w dobrym stopniu, a jedna osoba – w średnim. Udzielone przez respondentów odpowiedzi na pytania otwarte lub uwagi indywidualne nie do końca potwierdzają tak pozytywną samoocenę, ukazując wiele uchybień językowych.

Bez mała wszyscy oświadczyli, że ich stosunek do języka rodzimego jest bardzo pozytywny lub pozytywny (94%). Opisujące go określenia w większości ogniskowały się wokół pochodzenia i emocji, ale także wokół jego specyfiki (w tym związanej z nauką). Nie padały określenia negatywne – w przeciwieństwie do cech obrazujących kulturę polską, gdzie znalazło się ich sporo, mimo że 64% badanych ma do niej stosunek bardzo pozytywny, a 17% – pozytywny.

Ankietowani używają polskiego najczęściej w rozmowach z całą rodziną (62 odp.), zapisując listę zakupów (47 odp.), oglądając polską telewizję (43 odp.) i czytając polskie gazety (40 odp.). Dzieciom przekazują język przodków komunikując się z nimi na co dzień (93 odp.), przez dbałość o ich częste kontakty z bliskimi z Polski (71 odp.) oraz z dziećmi innych Polaków (41 odp.). Ponadto wspólnie czytają polskie książki (63 odp.) i oglądają polskie filmy (63 odp.). Nie wszyscy utrzymują kontakty ze środowiskiem polonijnym (10 odp. 'nie'), ale jeśli to czynią, zazwyczaj spotykają się z rodakami mieszkającymi w pobliżu (67 odp.), robią zakupy w polskich sklepach (43 odp.), udzielają się na forach internetowych (35 odp.) albo uczestniczą w polskich wydarzeniach kulturalnych (24 odp.).

W kwestii powodów nieposyłania dzieci do polskiej szkoły na czoło wysunęły się opcje: brak wiedzy na temat ich lokalizacji (30 odp.), zbyt duża odległość od domu (27 odp.), ale także brak możliwości dowożenia swoich pociech (15 odp.) czy brak czasu (8 odp.). Niektórzy twierdzą, że dziecko nie chce chodzić do polskiej szkoły (20 odp.) albo sami uważają, że to zbyt duże obciążenie (8 odp.). Winą obarczają również nauczycieli, którzy (ich zdaniem) stosują przestarzałe metody nauczania (13 odp.), zbyt słabo motywują dzieci do nauki (10 odp.), są niekompetentni (10 odp.) lub sam system: 'podstawa programowa jest nieatrakcyjna' (12 odp.).

Rodzice są zdania, że najlepsze sposoby wspierania rozwoju polszczyzny u dzieci w warunkach pozaszkolnych to codzienna z nimi rozmowa w języku polskim (47 odp.), wspólne czytanie/zachęcanie do czytania po polsku (41 odp.) oraz kontakty z rówieśnikami z Polski (17 odp.).

4. Konkluzje wypływające z badania

Respondenci w większości przebywają zagranicą długo, a z ich odpowiedzi można wnioskować, że skłaniają się bardziej ku asymilacji, prowadzącej w konsekwencji do zarzucenia polskości lub jej zamrożenia.

Prawie $\frac{3}{4}$ dzieci urodziło się poza Polską, która pełni dla nich funkcję ojczyzny wtórnej. Wykształcenie rodziców (w 33% wyższe, humanistyczne) nie ma znaczącego wpływu na decyzje odnośnie do transmisji polskości – zwłaszcza w kwestii edukacji w szkole etnicznej. Fakt, że wielu z nich nie wie, gdzie w okolicy znajduje się polska szkoła, nie świadczy o determinacji poszukiwawczej. Subtelnie przesuwają odpowiedzialność na szkołę (niekompetencja nauczycieli, przestarzałe metody i podręczniki, nieodpowiedni podział wiekowy), ale z ich wypowiedzi nie wynika, że sami robią wszystko, co w ich mocy, żeby

nakłonić swoje dzieci do nauki w szkole etnicznej lub w domu. Pojawiały się natomiast refleksje na temat przeciążania ich dodatkowymi obowiązkami w wolne dni.

Nie widać u dorosłych dużego zaangażowania w sprawy polonijne, aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym ani przynależności do polskich organizacji. Większość nie zamierza wrócić do kraju, ma partnerów nie-Polaków, którzy mimo przychylności dla polskości w rodzinie z pewnością stanowią „lokalną kotwicę” językową. W takich rodzinach bardzo często dochodzi też do mieszania języków.

Rodzice deklarują, że chcieliby, aby ich potomstwo (bardzo) dobrze posługiwało się polszczyzną, jednak nie odczuwają zagrożenia jej utraty. Dla nich podstawą podtrzymywania/rozwijania języka jest codzienna komunikacja ustno-słuchowa, lecz w wypowiedziach pojawiły się pewne nieścisłości: z jednej strony rozmawiają ‘z całą rodziną’ (62 odp.) i/lub ‘tylko z dziećmi’ (31 odp.), lecz w innym miejscu deklarują przekazywanie polskości dzieciom rozmawiając z nimi (93 odp.), potem wymieniają ‘codzienną rozmowę z dziećmi’ (46 odp.) jako najlepszą metodę wspierania polskiego w warunkach pozaszkolnych. Inną sprawą jest poprawność wspólnego kodu – w ankiecie widać tylko próbki wypowiedzi (*nota bene* niejednokrotnie bez dbałości o prawidłowość zapisu, zawierające sporo błędów różnego typu), można wszak przypuszczać, że po kilkunastu latach pobytu poza krajem nabrał on polonijnej postaci⁷. Niezupełnie przekonuje także kwestia czytania jako działania transmitującego polszczyznę: tylko jeden rodzic przyznał (w odpowiedzi dodatkowej), że czyta polskie książki i jeden, że czyta je wspólnie z dzieckiem (jw.), ale na pytanie o to, w jaki sposób opiekunowie przekazują dzieciom nasz język, aż 63 razy padła odpowiedź ‘czytam z nimi polskie książki’ i wymieniono ją 41 razy jako dobry sposób na wspieranie polskości poza szkołą.

Niektórzy otwarcie przyznają się do tego, że używają polskiego w domu w niewielkim procencie: ‘Rozmawiam z dziećmi około 20% po polsku, 80% po angielsku’ (1 odp.), nie używają go wcale (6 odp.), komunikują się w nim tylko z partnerem/partnerką, współmałżonkiem/współmałżonką (3 odp.); 20% uczestników oświadczyło też, że w ogóle nie przekazuje polskości potomstwu. Czasem unikano otwartych odpowiedzi, jak np. w kwestii stosunku partnera do języka i kultury polskiej (22% – brak informacji). Jednostkowo przyznano się do pewnych trudności występujących w języku ojczystym, np. dotyczących słownictwa w sferze zawodowej, konieczności korzystania ze słownika ortograficznego czy do tego, że

---

⁷ Ten aspekt nie podlegał głębszej analizie, można zatem wysnuwać tylko supozycje.

pisanie sprawia im trudność (7 odp.). Te szczere reakcje są bardzo cenne, dopełniają bowiem obraz postaw dorosłych w badanym zagadnieniu.

Można się było spodziewać, że to dzieci kategorycznie odmawiają nauki języka odziedziczonego mimo wysiłków rodziców, jednak brak informacji na temat sposobów motywowania, nakłaniania, zachęcania ich do uczęszczania na lekcje polskiego każe sądzić, że dzieje się tak w wyniku decyzji dorosłych. Wprawdzie udzielono 20 odpowiedzi: 'moje dziecko/dzieci nie chce/chcą chodzić do takiej szkoły', ale brak rozwinięcia tej myśli w uwagach czy innych miejscach oraz w złożeniu z konstatacją: 'nie chcę obciążać dziecka dodatkowymi zajęciami również w weekend' (w kilku miejscach, razem 8 odp.) nasuwa refleksję o tym, że dzieci niewiele mają do powiedzenia w tej kwestii.

Co do przyczyn nieposyłania dzieci do polskiej/polonijnej szkoły sugestie ankietowanych były wyraźne: w wielu przypadkach placówki takie nie spełniają ich ani dzieci oczekiwań, m.in. dlatego, że funkcjonują na niewspółczesnych, niedostosowanych do miejscowych realiów zasadach. To w sumie 49 uwag tego typu. Były także spostrzeżenia dotyczące nieodpowiedniej organizacji zajęć, np.: 'Nierówny poziom językowy uczniów – podział na klasy ze względu na wiek, a nie na umiejętności' (9 odp.) czy jednostkowe, lecz wiele mówiące: 'Poziom lekcji na zajęciach musiał być dostosowany do młodszych dzieci i stąd moje przestały w nich uczestniczyć', 'Więcej było przygotowań do występów niż nauki', a nawet 'Polskie szkoły (dwie) w Belfaście to generalnie strata czasu'. Niepokój budzą uwagi typu: 'Niewykwalifikowani, bez kompetencji nauczyciele, kilka razy zdarzyło się, że musiałam poprawiać błędy ortograficzne po nauczycielu. Nauczyciel bez wykształcenia pedagogicznego mylił też fakty' czy 'mało atrakcyjne przekazywanie wiedzy. (...) klasy były ciągle łączone 6 latki z 13 latkami w jednej klasie. Ciągłe zastępstwa i dawanie kolorowanek'. Powinno to wywołać refleksje u odpowiednich władz (kierownictwa lokalnych placówek) oraz polskich instytucji mających z nimi związek.

Wielu respondentów stwierdziło, że nie zna żadnej polskiej szkoły w okolicy, co jednak świadczy o tym, że nie poszukiwali jej zbyt efektywnie. Swoją drogą nie można wykluczyć, że szkoły zbyt słabo się reklamują.

Niewielki odsetek rodziców nie może sobie pozwolić na opłacanie chesnego, a niektórzy mają problem z dowożeniem dzieci na lekcje polskiego – być może z powodu braku (drugiego) samochodu lub niedogodności komunikacji miejskiej. Czasem przyczyna leży w ograniczeniach czasowych. Jak napisała jednak z uczestniczek: 'Dni i godziny [lekcji] są moich i męża godzinach pracy'.

Jako ostatnie pojawiło się pytanie dotyczące sposobów wspierania rozwoju języka polskiego u dzieci w warunkach pozaszkolnych. Rodzice chętnie składali różnorodne propozycje. Oprócz licznie wymienianych: rozmów, czytania, gier i zabaw, kursów językowych, kółek zainteresowań oraz kontaktów z kulturą i polskimi mediami, sugerowano bardzo ważne, choć nie tak oczywiste, ścieżki edukacyjne: utrzymywanie kontaktu z polską rodziną i znajomymi, a także spędzanie wakacji i urlopów w Polsce, wysyłanie dzieci na kolonie/obozy do kraju. Tylko w dwu przypadkach zadeklarowano uczenie na własną rękę, w czterech podkreślono konieczność zwrócenia uwagi na pisanie, w tym – na dyktanda.

Przeprowadzone sygnałowe badanie dostarczyło wiele cennych i ważnych informacji, jednak nie przyniosło jednoznacznych, oczywistych rozstrzygnięć w kwestii zagadnienia podlegającego badaniu: „Dlaczego tak mało dzieci przebywających na emigracji korzysta z możliwości nauki w szkole polskiej/polonijnej?”. Jak od początku zakładano – dotarcie do rodziców, którzy nie podjęli decyzji o takiej edukacji swoich pociech jest bardzo trudne i mocno ograniczone. Zazwyczaj bowiem do uczestników badań ankietowych dotyczących oświaty, polskości czy języka odziedziczonego trafia się przez placówki szkolne i/lub instytucje/stowarzyszenia kulturalne oraz kościelne, co w tej sytuacji było niemożliwie. Próby zainteresowania polskich emigrantów tą akcją przez jednostki konsularne również zakończyły się fiaskiem. W takiej sytuacji lepiej sprawdziłaby się ankieta audytoryjna przeprowadzana osobiście przez badaczy. Działanie tego typu umożliwia udzielanie przez nich dodatkowych wyjaśnień dotyczących wymogów technicznych, co znacznie redukuje niepełne lub nieprawidłowe wypełnienie kwestionariuszy. Daje również niemal stuprocentową gwarancję zwrotu materiału badawczego, a wypowiedzi zazwyczaj są bardziej szczerze, autentyczne. Zebranie w jednym miejscu osób, które niechętnie ujawniają fakt i powody nieuczestniczenia swoich dzieci w edukacji etnicznej, nie wydaje się możliwe, należałoby zatem rozpatrywać ankietowanie indywidualne lub w małych grupkach.

Pierwotne zamierzenie przeprowadzenia badania na określonych terytoriach jest jak najbardziej słuszne. Po pierwsze, łatwiej podjąć działania na mniejszym terenie i znaleźć kandydatów, którzy chcą podzielić się swoimi refleksjami, a po drugie – z racji umiejscowienia problemów w tym, a nie innym miejscu, bo każde skupisko polonijne ma swoją specyfikę. Wnioski wypływające z ankiety można by było więc opracowywać w lokalnym wymiarze i podejmować działania służące konkretnym szkołom, uczniom, nauczycielom oraz rodzicom.

5. Rekomendacje

Kontekst, w jakim język odziedziczony jest stosowany zagranicą, zakres posługiwania się nim, a także pełnione przezeń funkcje są inne (węższe) niż w polszczyźnie używanej i rozwijanej w macierzystym żywiole językowym. Ten stan rzeczy często umyka emigrantom, niezdającym sobie sprawy z przeobrażeń, jakim – pod wpływem nowego – podlega kod, który wywieźli z Polski. Jeszcze mniej świadomi są tego, że sama komunikacja słuchowo-ustna w sytuacjach domowych, rodzinnych, czyli w sferze prywatnej, nie sprzyja rozwojowi języka, że jest on mało zróżnicowany, czasem nawet ułomny, odbiegający od postaci standardowej. U nabywających go dzieci skutkuje to więc m.in. ograniczonym zasobem leksykalnym, uproszczoną gramatyką, operowaniem tylko niektórymi rejestrami języka, redukcją kompetencji, zmienioną, niepoprawną wymową i intonacją. Natomiast opanowywanie języka odziedziczonego w szkołach polskich/polonijnych w wersji ogólnej, poszerza horyzonty lingwistyczne i kulturowe uczniów (choć czasem jakość kształcenia pozostawia wiele do życzenia). Dzieci mają szansę opanowania go w poprawnej formie i we wszystkich postaciach – także manualno-wzrokowej. Uczestnictwo w zajęciach z rówieśnikami o tych samych korzeniach przyczynia się ponadto do głębszej i bardziej zróżnicowanej socjalizacji wtórnej i może umacniać tożsamość etniczną uczniów.

Rodzice muszą mieć świadomość, że poniesionych strat językowych u młodego pokolenia nie da się naprawić, (na)uczyć się go „później”, a do pełnego rozwoju języka konieczne jest wsparcie otoczenia oraz edukacja. Powinni wiedzieć, jakie są konsekwencje nieposyłania dzieci do szkoły i znać różnorodne możliwości utrzymywania oraz rozwijania języka przodków, a nie bazować tylko na rozmowach w domu. Konieczne jest zatem stworzenie poradnika – przewodnika dla osób dorosłych z pokolenia emigrantów, aby podejmowali właściwe decyzje w sprawie transmisji polskości, z pełną świadomością ich skutków.

Szkoły etniczne realizują swoje zadania na miejscu, ale również przygotowują uczniów do ewentualnego powrotu/przyjazdu do ojczyzny. Wobec narastającej liczby młodych reemigrantów, rozpoczynających lub kontynuujących edukację w Polsce, należałoby się przyjrzeć ich funkcjonowaniu też pod tym kątem. Polski musi być tam traktowany jako język odziedziczony, a zatem wdrażany metodami łączącymi jego nauczanie jako obcego i ojczystego, do czego potrzebne są odpowiednie kompetencje nauczycieli, a także rozwijany w oparciu o właściwe materiały dydaktyczne. Sam proces musi być atrakcyjny, dopasowany do współczesności, wykorzystujący nowe technologie i zasoby internetowe. Stąd konieczność ciągłego podnoszenia kwalifikacji uczących – łącznie z umiejętnym wykorzystywaniem

narzędzi edukacyjnych dostępnych na odległość. Z kolei autorzy materiałów dydaktycznych powinni pomyśleć o uczniach, dla których polszczyzna jest językiem odziedziczonym i tworzyć pomoce specjalnie dla nich przeznaczone, w tym nastawione na nauczanie zdalne.

Jednostki rządowe oraz krajowe instytucje oświatowe muszą ściślej współpracować ze sobą oraz z odpowiednimi organami polonijnymi w celu wypracowania najdogodniejszych i najskuteczniejszych form działania w celu podtrzymywania więzi Polaków z zagranicy z macierzą.

Spis tabel

- Tab. 1.** Wiek respondentów..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 2.** Wykształcenie respondentów ..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 3.** Kraje, z których pochodzą respondenci ..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 4.** Długość pobytu poza Polską..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 5.** Województwa, z których pochodzą respondenci.... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 6.** Stosunek osób innej narodowości niż polska do języka i kultury polskiej ..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 7.** Stosunek respondentów do języka polskiego ..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 8.** Określenia dotyczące języka polskiego..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 9.** Zmiany w języku ojczystym pod wpływem emigracji ..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 10.** Sytuacje, w których używa się języka polskiego w domu .... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 11.** Stosunek do kultury polskiej ..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 12.** Określenia dotyczące kultury polskiej ..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 13.** Sposoby przekazywania dzieciom języka polskiego przez rodziców..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.** Stowarzyszenie Oświaty i Kultury Polskiej
- Tab. 14.** Powody nieposyłania dzieci do szkoły polskiej/polonijnej (cz. I)..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 15.** Powody nieposyłania dzieci do szkoły polskiej/polonijnej (cz.II) ..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 16.** Sposoby utrzymywania kontaktów ze środowiskiem polonijnym..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 17.** Stosunek rodzica do posługiwania się językiem polskim przez dziecko/dzieci .. **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**
- Tab. 18.** Sposoby wspierania rozwoju języka polskiego u dzieci w warunkach pozaszkolnych ..... **Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.**

Aneks

Ankieta dla rodziców, których dzieci nie chodzą do polskiej szkoły*

Szanowni Państwo!

Zapraszamy do udziału w badaniu, które stanowi część projektu pt. „Polszczyzna odziedziczona jako język potencjalnie zagrożony” realizowanego przez: Pracownię Badań Języka i Kultury Polonii (Instytut Glottodydaktyki Polonistycznej, Uniwersytet Jagielloński) oraz Stowarzyszenie Oświaty i Kultury Polskiej

Uprzejmie prosimy o wypełnienie anonimowej ankiety, co zajmie około 10 minut.

Dziękujemy za udział w ankiecie –

dr hab. Ewa Lipińska, mgr Iga Dudek, mgr Dominika Tokarz

1. Płeć
  - a) Kobieta
  - b) Mężczyzna
  - c) Nie chcę podawać
2. Wiek:
  - a) 25-29 lat
  - b) 30-39 lat
  - c) 40-49 lat
  - d) 50 lat i więcej
3. Wykształcenie:
  - a) Podstawowe
  - b) Średnie ogólne z maturą
  - c) Średnie ogólne bez matury
  - d) Średnie zawodowe
  - e) Średnie zawodowe z maturą
  - f) Wyższe w zakresie n. humanistycznych
  - g) Wyższe w zakresie n. ścisłych
4. Obecne miejsce zamieszkania (Proszę podać kraj i miejscowość).
5. Długość pobytu poza Polską:
  - a) Mniej niż pięć lat
  - b) 5-10 lat
  - c) 11-15 lat
  - d) 16-20 lat
  - e) 21 lat i więcej
6. Z jakiego regionu (województwa) Pan/i pochodzi?

---

* W układaniu I wersji ankiety brała udział również mgr Magdalena Szelc-Mays.

7. Czy rozważa Pan/i powrót do Polski na stałe?
- Tak
  - Nie
  - Nie wiem
8. Mam:
- Jedno dziecko
  - Dwoje dzieci
  - Troje dzieci lub więcej
9. W jakim wieku jest Pana/Pani dziecko / są Pana/Pani dzieci?
10. Gdzie się urodziło/urodziły?
11. W jakim wieku dziecko wyjechało/dzieci wyjechały z Polski?
(Jeśli urodziło/urodziły się na emigracji, proszę pominąć to pytanie).
12. Czy Pana/Pani partner/ka, współmałżonek/współmałżonka również jest Polakiem/Polką?
- Tak
  - Nie
  - Nie mam partnera/partnerki/współmałżonka/współmałżonki
13. Jaki jest stosunek Pana/ Pani partnera/partnerki, współmałżonka/współmałżonki do języka polskiego?
(Jeśli Pana/Pani partner/ka/współmałżonek/współmałżonka jest Polakiem/Polką lub nie ma Pan/Pani partnera/partnerki/współmałżonka/współmałżonki, proszę pominąć to pytanie).
- Stowarzyszenie Oświaty i Kultury Polskiej
- partner/ka, współmałżonek/współmałżonka zna język polski i ma do niego pozytywny stosunek
  - partner/ka, współmałżonek/współmałżonka zna język polski i ma do niego negatywny stosunek
  - partner/ka, współmałżonek/współmałżonka nie zna języka polskiego, ale ma do niego pozytywny stosunek
  - partner/ka, współmałżonek/współmałżonka nie zna języka polskiego i ma do niego negatywny stosunek
  - partner/ka, współmałżonek/współmałżonka zna język polski i ma raczej obojętny stosunek
  - partner/ka, współmałżonek/współmałżonka nie zna języka polskiego i ma raczej obojętny stosunek
  - inna odpowiedź: ...
14. Jak określiłby Pan/określiłaby Pani swój stosunek do języka polskiego? (1 – bardzo negatywny, 5 – bardzo pozytywny).
15. Jak określiłby Pan/określiłaby Pani swoją znajomość języka polskiego w mowie? (1 – bardzo słaba, 5 – bardzo dobra).

16. Jak określiłby Pan/określiłaby Pani swoją znajomość języka polskiego w piśmie? (1 – bardzo słaba, 5 – bardzo dobra).
17. Jak określiłby Pan/określiłaby Pani język polski? Proszę podać cztery określenia.
18. W jaki sposób Pana/Pani język zmienił się pod wpływem emigracji? (Można wybrać więcej niż jedną odpowiedź).
- a) nie zmienił się w ogóle
  - b) mówiąc po polsku używam niektórych lokalnych słów
  - c) czasami zapominam polskich słów
  - d) czasami muszę się dłużej zastanowić, zanim sformułuję zdania
  - e) pisanie w języku polskim sprawia mi trudność
  - f) zmieniła się moja wymowa i akcent
  - g) mam trudności ze zrozumieniem czytanego tekstu
  - h) mam trudności ze zrozumieniem szybko wypowiedzanego tekstu (np. radio, tv)
  - i) mam trudności w poruszaniu się w polskojęzycznej przestrzeni internetowej
  - j) inna odpowiedź: ...
19. Czy używa Pan/Pani w domu języka polskiego? (Można wybrać więcej niż jedną odpowiedź).
- a) rozmawiam w języku polskim z całą rodziną
  - b) rozmawiam w języku polskim tylko z dzieckiem/dziećmi
  - c) rozmawiam w języku polskim tylko z partnerem/partnerką, współmałżonkiem/współmałżonką
  - d) czytam polskie gazety
  - e) oglądam polską telewizję
  - f) słucham polskiego radia
  - g) piszę listę zakupów w języku polskim
  - h) zostawiam pisemne wiadomości dla domowników w języku polskim
  - i) nie używam języka polskiego w domu
  - j) inna odpowiedź: ...
20. Jak określiłby Pan/określiłaby Pani swój stosunek do kultury polskiej? (1 – bardzo negatywny, 5 – bardzo pozytywny).
21. Jak określiłby Pan/określiłaby Pani kulturę polską? Proszę użyć czterech określeń.
22. Czy przekazuje Pan/i swojemu dziecku/dzieciom język polski?
- a) Tak
  - b) Częściowo
  - c) Nie
23. Jakimi metodami? (Można wybrać więcej niż jedną odpowiedź).
- a) rozmawiam z nimi po polsku
  - b) dbam o ich częste kontakty z bliskimi z Polski
  - c) dbam o to, żeby utrzymywały kontakt z dziećmi innych Polaków
  - d) czytam z nimi polskie książki
  - e) oglądam z nimi polskie filmy
  - f) gram z nimi w gry planszowe po polsku

- g) nie przekazuję
h) inna odpowiedź: ...
24. Czy Pana/Pani dziecko chodziło/dzieci chodziły wcześniej/kiedyś do szkoły polskiej w obecnym miejscu zamieszkania?
a) Tak
b) Nie
25. Jaka to była szkoła? (Nazwa, miejscowość).
(Jeśli Pana/Pani dziecko nie chodziło/dzieci nie chodziły do szkoły polskiej proszę pominąć to pytanie).
26. Dlaczego Pana/Pani dziecko nie chodzi /dzieci nie chodzą do polskiej szkoły? (Można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź).
a) nigdy wcześniej nie słyszałem/słyszałam o szkołach polskich
b) nie znam żadnej szkoły polskiej w okolicy
c) szkoła polska jest zbyt daleko od mojego miejsca zamieszkania
d) nie mam czasu na zawożenie dzieci do polskiej szkoły
e) nie mam możliwości zawożenia dzieci do polskiej szkoły
f) po zapoznaniu się z placówką uważam, że podstawa programowa jest nieatrakcyjna
g) uważam, że nauczyciele stosują przestarzałe metody nauczania
h) uważam, że podręczniki są nieaktualne
i) uważam, że nauczyciele są niekompetentni
j) uważam, że nauczyciele zbyt słabo motywują dzieci do nauki
k) uważam, że czesne takiej szkoły jest zbyt wysokie
l) nierówny poziom językowy uczniów - podział na klasy ze względu na wiek, a nie na umiejętności szkodziłby mojemu dziecku/moim dzieciom
m) nie odpowiada mi organizacja (fundacja/parafia), która zarządza szkołą polską
n) moje dziecko/dzieci nie chce/chcą chodzić do takiej szkoły
o) inna odpowiedź: ...
27. Czy utrzymuje Pan/Pani kontakty ze środowiskiem polonijnym?
a) spotykam się z innymi Polakami, którzy mieszkają w pobliżu
b) chodzę do polskiego kościoła
c) robię zakupy w polskich sklepach
d) uczestniczę w polskich wydarzeniach kulturalnych
e) udzielam się na internetowych forach, które skupiają Polaków za granicą
f) czytam lokalną polonijną prasę
g) należę do polskiej organizacji
h) nie utrzymuję
i) inna odpowiedź: ...
28. Czy zależy Panu/Pani na tym, żeby dziecko dobrze posługiwało się/dzieci dobrze posługiwały się językiem polskim? (1 – wcale mi nie zależy, 5 – bardzo mi zależy).
29. W jaki sposób według Pana/Pani najlepiej jest wspierać rozwój języka polskiego u dzieci w warunkach pozaszkolnych?

30. Dodatkowe uwagi: ...

